

# ΧΟΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ

## ή

### Η «σειρά χορού» στο γαμήλιο γλέντι

Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου

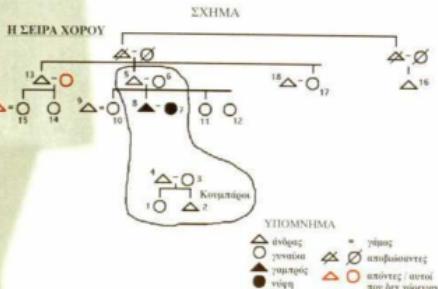
Δρ Κοινωνικής Ανθρωπολογίας  
Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Ν. Αργολίδας

Τον Σεπτέμβριο του 1982, μετά το μυστήριο του γάμου στην εκκλησία, ο Δημήτρης και η Μαρίνα, οι νεόνυμφοι, αφού τέλεσαν το καθιερωμένο τυπικό επισκεπτόμενοι το πατρικό σπίτι του Δημήτρη, πήγαν στο κέντρο διασκέδασης. Εκεί, ακολούθησε το γαμήλιο γλέντι, το οποίο συνοδεύεται από μουσικά όργανα (κλαρίνο, κιθάρα και κρουστά) και στο οποίο συμμετείχαν μόνο οι συγγενείς του γαμπρού. Οι συγγενείς της νύφης, η οποία καταγόταν από το ίδιο χωριό<sup>1</sup>, γλέντησαν ξεχωριστά<sup>2</sup>. Κατά τη διάρκεια του γαμήλιου γλεντού τηρήθηκε η «σειρά χορού», φράση που σημαίνει: α) με ποια σειρά θα χορεψει κάθε συγγενική ομάδα και β) με ποια σειρά οι καλεσμένοι-μέλη συγγενικών ομάδων θα συμμετάσχουν ως πρωτοχορευτές στον γαμήλιο χορό, που είναι πάντα κυκλικός<sup>3</sup>.

Ο γαμήλιος χορός άνοιξε με μια ομάδα χορεύων που την αποτελούσαν οι κουμπάροι, δηλαδή αυτοί που στεφάνωσαν το ζευγάρι, και οι γονείς τους<sup>4</sup>, οι νιόσαντροι, οι γονείς του γαμπρού, η παντρεμένη αδελφή του γαμπρού με τον άντρα της και η ανύπαντρη αδελφή του με μια φίλη της. Ο χορός άρχισε με τους κουμπάρους ήταν δυο αδελφές, ένα αγόρι και ένα κορίτσι 15 και 18 χρονών αντίστοιχα. Πρώτα χόρεψε η κοπέλα ένα χορό (σχήμα, αρ. 1) και την κράτησε, τη «χόρεψε» ο γαμπρός στον επόμενο χορό την κράτησε, τη «χόρεψε» η νύφη (γενικά όλοι οι συμμετέχοντες χόρεψαν από δύο χορούς ως πρωτοχορευτές: ένα με το γαμπρό και ένα με τη νύφη). Ακολούθησε κατά το ίδιο τυπικό ο αδελφός της (σχήμα, αρ. 2), η μητέρα (σχήμα, αρ. 3) και ο πατέρας της (σχήμα, αρ. 4). Όταν τελείωσαν οι κουμπάροι χόρεψε ο πατέρας (σχήμα, αρ. 5) και κατόπιν η μητέρα του γαμπρού (σχήμα, αρ. 6). Στη συνέχεια ήταν η σειρά της νύφης που τη «χόρεψε» ο γαμπρός (σχήμα, αρ. 7) και έπειτα ο γαμπρός (σχήμα, αρ. 8) που τον «χόρεψε» η νύφη. Ακολούθησαν ο σύζυγος της πρωτότοκης αδελφής του γαμπρού (σχήμα, αρ. 9), η πρωτότοκη αδελφή του (σχήμα, αρ. 10), η δευτέροτοκη αδελφή του (σχήμα, αρ.

11) και μία φίλη της τελευταίας (σχήμα, αρ. 12).

Η σειρά της επόμενης ομάδας χορευτών αναγγέλθηκε από το μικρόφωνο από τον πατέρα του γαμπρού: «Η οικογένεια του Χ (όπου Χ το όναμα και το επώνυμο του αρχηγού της οικογένειας). Σειρά, λοιπόν, είχε η οικογένεια του μεγαλύτερου σε ηλικία αδελφού του πατέρα του γαμπρού. Αυτό στην πράξη μεταφράστηκε στο



να χορέψει πρώτος πρώτα ο ίδιος (σχήμα, αρ. 13), έπειτα η ανύπαντη υστερότοκη κόρη του (σχήμα, αρ. 14), κατόπιν η παντρεμένη και σε μεγαλύτερη ληκία αδελφή της (σχήμα, αρ. 15) και τέλος ένας πρώτος εξάδελφος του πατέρα του γαμπρού (σχήμα, αρ. 16). Οι συγγενικές ομάδες που ακολουθήσαν αποτελούνταν κάθε φορά από τις οικογενείες των αδελφών (αρρένων και θηλέων) του πατέρα του γαμπρού<sup>5</sup> (σχήμα, αρ. 17-18) κατά σειρά ληκίας (από τους μεγαλύτερους στους νεότερους).

Η «σειρά χορού» εξακολούθησε να τηρείται με αυστηρότητα με τους καλεσμένους να περιμένουν να αναγγελθεί η σειρά τους. Όταν εγκατέλειψα το γλέντι, τις πρώτες πρωινές ώρες, υπήρχαν ακόμα συγγενείς που δεν είχαν χορέψει. Ας σημειωθεί ότι το γαμήλιο γλέντι είχε αρχίσει ωνόρις το βράδυ.

Στο άρθρο αυτό, θα προσπαθήσω να ανακαλύψω τη λογική της «σειράς χορού», να ερμηνεύσω πι τη σημασία της και να εξηγήσω το λόγο για τον οποίο αυτή η σειρά πρετείται με ευλαβίκη συνέπεια. Περιορίστηκα στην περιγραφή της αρχικής φάσης του γαμπρού γλεντού, καθώς αφενός μεν μια ολοκληρωμένη περιγραφή του είναι σχεδόν αδύνατη (από την άποψη του απαγούμενου χώρου), αφετέρου δε η αρχική φάση είναι και η πλέον σημαντική, αφού τότε εκπέμπονται τα σημαντικότερα μηνύματα (όπως αποκαλύπθηκε εις των υστέρων), ενώ στις επόμενες φάσεις τα περισσότερα φαινόμενα επαναλαμβάνονται.

Ο χορός στα Διδύμια αποτελεί πάντα σημαντικό γεγονός και συνδέει όλες τις ευχάριστες εκδηλώσεις της τοπικής κοινότητας (γάμο, βάφτιση, ονομαστική εορτή, Πάσχα, Αποκριές, γιορτές του Μορφωτικού Συλλόγου κ.λπ.). Συνάμα, όμως, για γνώση του «χορεύειν» αποτελεί με από τις αρχές που οφείλει να διαβέβαιται το άτομο-μέλος της τοπικής κοινότητας. Έτσι, κάθε μέλος της εκπαίδευται από την παιδική του ληκία, ώστε, σταν οι περισσότεροι το απαίτησαν, να μπορεί να συμμετάχει στο χορό και κιρίως να μπορεί να σταθεί ως πρωτοχορευτής. Γι' αυτό και συχνά οι κυκλικοί

χοροί τελειώνουν με την παρουσία των μικρών παιδιών. Από τη στιγμή που ένα άτομο μπορεί να σταθεί ως πρωτοχορευτής ισχυροποιεί τη θέση που κατέχει στην τοπική κοινότητα. Βέβαια, η χορευτική γνώση δεν περιορίζεται μόνο στη γνώση των βημάτων, αλλά περιλαμβάνει και τη γνώση κανόνων, σύμφωνα με τους οποίους επιτελείται η χορευτική διαδικασία<sup>6</sup>.

Από την άλλη πλευρά οι συγγενικοί δεσμοί αποτελούν το κατεξοχήν συστατικό στοιχείο της ποτικής κοινωνίας. Οι ντόπιοι συνδέονται μεταξύ τους μέσα από ένα πυκνό πλέγμα συγγενικών σύζεσσων που δημιουργείται κυρίως χάρη στο υψηλό ποσοστό ενδογαμίας. Όσα κενά μένουν συμπληρώνονται από την κουμπάρια (βάφτιση και γάμο), η οποία επιδωκεται μεταξύ μη συγγενών. Η συγγένεια που προκύπτει από αυτήν (τελετουργική συγγένεια) ενέχει για τους ντόπιους τη θέση της «φυσικής συγγένειας» (εάν αιμάτος ή εξ αγχοτείας) με αποτέλεσμα να δημιουργείται το πλέγμα για το οποίο έγινε λόγος, καθώς στην πράξη σχεδόν όλοι είναι συγγενείς. Κατά το γαμήλιο γλέντι χορός και συγγένεια διαπλέκονται στενά, πράγμα που αναφέρεται μετά από τη μελέτη της «σειράς χορού».

Ας παραπρομηθούμε τη «σειρά χορού» στο γλέντι που προαναφέραμε. Στον κύκλο, με τον οποίο άνοιξε ο γαμπρός χορός, συμμετείχαν οι κουμπάροι που στεφάνωσαν το ζευγάρι και οι γονείς τους, οι νιόπατροι, οι γονείς του γαμπρού, η παντρεμένη αδελφή του γαμπρού με τον άντρα της και η ανύπαντη αδελφή του με μια φίλη της. Ο χορός, λοιπόν, ανοίγει με την πιο στενή για το γαμπρό συγγενική ομάδα. Η δεύτερη ομάδα χορευτών αποτελείται από τους λιγύτερο κοντινούς συγγενείς κ.ο.κ. Η ίδια αρχή ισχύει για τους πρωτοχορευτές. Ο χορός στο συγκεκριμένο γλέντι άνοιξε με τους κουμπάρους, δηλαδή με τα πρώτα που θεωρούνται τα πιο σημαντικά κατά τη γαμήλια τελετή και στα οποία, κατά συνέπεια, θα πρέπει να δοθεί κατά το γαμήλιο γλέντι η θέση και η τημή ποι τους ταριφέσει. Ο γάμος δεν μπορεί να επιτυχεί χωρίς την παρουσία του κουμπάρου: είναι πρόσωπο σεβαστό λόγω της σπουδαίότητας του μυστηρίου, το οποίο επιτελείται χάρη στη δική του παρέμβαση και χάρη στο οποίο δημιουργείται μια καινούρια συγγενική σχέση. Επιπλέον, το ίδιο πρώτον διαβέβαιται μια ακόμα διδότητα, λόγω της οποίας αποκτά μεγαλύτερη οπουδιάστηση: ο κουμπάρος και ο γιος του γάμου είναι ο νονός του γαμπρού και ο γιος του θα γίνει νονός του πρώτου παιδιού του γαμπρού. Πρόκειται δηλαδή για μια στρατηγική μέσω της οποίας γίνεται προσπάθεια να διαιωνιστεί η συγγενική σχέση με τη διαδοχική εναλλασσόμενη και κατά κάποιαν τρόπο κλήρωνακή σύναψη κουμπαρών (από γάμο και βάφτιση!).

Το δεύτερο στοιχείο που αζίζει να προσεχτεί είναι το γεγονός ότι το κορίτσι (κουμπάρα) (σχήμα, 1) χορεύει πριν από τα αγόρια (κουμπάρο) (σχήμα, αρ. 2), μολονότι ήταν εκείνο που «άλλαξε» τα στέφανα. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί μια αρχή, η οποία επαναλαμβάνεται καθ' όλη τη διάρκεια του γαμηλίου γλεντού: οι ανύπαντρες κοπέλες προηγούνται των ανύπαντρων αρρένων και θηλέων αδελφών τους. Είναι, για παράδειγμα, η περίπτωση της ανύπαντρης εξαδέλφης του γαμπρού (σχήμα, αρ.

1. Ο κουμπάρος ανοίγει τον γαμήλιο χορό. Τον κρατά ο γαμπρός και στη συνέχεια διακρίνονται η νύφη και η συζύγος του αδελφού του γαμπρού με την ρύθμη της στην αγκαλιά, η αδελφή της νυφής και η αδελφή της κουμπάρας. Άλιο ποιό πάντα στα πατέρες της νυφής.



14) που προηγήθηκε της παντρεμένης αδελφής της (σχήμα, αρ. 13). Ο λόγος που οι ανυπαντριές κοπέλες προηγούνται είναι ότι λειτουργώνται ως «μπροσκοπέλες», τοπικός δρός που στην προκειμένη περίπτωση σημαίνει ότι η νεαρή κάνει δημόσιη εμφάνιση και ότι είναι διαθέσιμη για γάμο. Ανάλογη ήταν και η συμμετοχή (λεπτική και συματική) των παρευρισκομένων αναφορικά με το χορό των δύο ανυπαντριών γυναικών, σφυρίγματα, επιφωνήματα και μεγαλόφωνοι έπαινοι αλλά και ρυθμικά παλαμάκια και χειροκρότημα. Σίγουρα η συμμετοχή του κοινού στην παραπάνω περιπτώσεις ήταν κατά πάλι θερμότερη από αυτόν χόρευε μια παντρεμένη γυναίκα. Γενικά, τα πρόσωπα που επευρημένηκαν ιδιαίτερα ήταν οι νιόπαντροι, οι κουμπάροι, οι γονείς του γαμπρού και οι ανυπαντριές κοπέλες. Κατά τη διάρκεια των επευρημάτων οι καλεσμένοι απευθύνονταν στους χορευτές συχνά στο αρβανίτικα και τους προσφωνούσαν με τον τίτλο συγγένειας που προέκυπτε από το μυστήριο του γάμου: «νύφη»<sup>9</sup>, «γαμπρέ», «κουμάρα», «κουμπάρε», «παππού», «γιαγιά» (για τον πατέρα και τη μητέρα του γαμπρού).

Το πρόσωπο που χόρεψε πρώτο στον κύκλο μετά τους νεαρούς κουμπάρους ήταν η μητέρα τους (σχήμα, αρ. 3). Εδώ παραπομμένα μια προτεραιότητα έναντι του συζύγου της, την οποία δεν συναντάμε στα υπόλοιπα έγγαμα ζευγάρια (σχήμα, αρ. 5-6, 9-10), στα οποία προηγείται ο σύζυγος. Πράγματι, σύμφωνα με ένα παλιότερο πρότυπο ο σύζυγος προηγούνταν της συζύγου. Έτσι και στην προκειμένη περίπτωση δεν θα ξένιζε από χορέψεις πριν από τη συζύγο του ο πατέρας, δεδομένου μάλιστα ότι ήταν και ο νονός του γαμπρού<sup>10</sup>. Ο νονός η ονούση είναι το πρόσωπο χαρηρή στο οποίο επιτελείται το μυστήριο της βασιστής μέσω του οποίου ο φωτισμός μενού περνά από τον κόσμο των ανωνύμων στον κόσμο των επωνύμων, από τον κόσμο των μη χριστιανών στον κόσμο των χριστιανών<sup>11</sup>. Αυτές είναι απαραίτητες προϋποθέσεις βέβαια για να τελεστεί ο γάμος. Όλα τα παραπάνω συν το γεγονός ότι ήταν ο πατέρας του κουμπαρού ισχυροποιούνταν περισσότερο τη θέση του και του έδιναν λογικά το προβάδισμα. Όμως, ο συγκεκριμένος άντρας παραχώρησε σε ένδειξη εκτίμησης τη σειρά του στη συζύγο του (σχήμα, αρ. 4), καθώς την οποία φαίνεται να δέχεται δίχως κανένα πρόβλημα η τοπική κοινωνία. Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις και ειδικά σε περιπτώσεις σειράς συγγενικών ομάδων, η παραβίαση της «σειράς χορού» επιφέρει τεράστια προβλήματα και συχνά καταλήγει σε διαμάχη.

Ο επόμενος πρωτοχορευτής ήταν ο πατέρας του γαμπρού (σχήμα, αρ. 5). Η θέση του μετά τους κουμπάρους και πριν από τη συζύγο του υπαγορεύεται από την αρχή της πατρογραμμής-αρρεγνωνικής καταγωγής, η οποία ισχεύει για τα μέλη της κοινότητας, λόγω της οποίας τα άρρενα μέλη προηγούνται γενικά των θηλέων. Ο πατέρας είναι το πρόσωπο μέσω του οποίου, κατά την τοπική αντιλήψη, εξασφαλίζεται η συνέχεια της οικιακής ομάδας, και κατά συνέπεια και της γενιάς, με την κληροδότηση του επωνύμου και της πατρικής περιουσίας στα άρρενα τέκνα του και τη μεταβίβαση του ονόματος του πατέρα του στον πρωτότοκο γιο του<sup>12</sup>.

Το πρόσωπο που έσυρε στη συνέχεια το χορό ήταν η μητέρα του γαμπρού (σχήμα, αρ. 6).

Γενικά, οι γυναίκες-σύζυγοι ακολουθούν στη «σειρά χορού» το σύνχρονο τους, σύμφωνα με την αρχή που η δήμαρχη θηκε. Εν τούτοις, η ιεραρχία αντρας-γυναικα στα παντρεμένα ζευγάρια μπορεί, όπως είδαμε και στην περίπτωση των κουμπάρων, να αντιστραφεί. Μια άλλη περίπτωση είναι εκείνη του νιόπαντρου ζευγαριού. Παλαιότερες μαρτυρίες αναφέρουν στον χόρευαν οι νιόπαντροι προηγούνταν στη σειρά ο γαμπρός έναντι της νύφης<sup>13</sup>, όπως επέβαλε η ιεραρχία σε όλα τα παντρεμένα ζευγάρια. Εδώ, όμως, συμβαίνει το αντίθετο, για τους λόγους που ειπώθηκαν για τα ζευγάρια των κουμπάρων: πρώτα χόρεψε μια παντρεμένη γυναίκα. Γενικά, τα πρόσωπα που επευρημένηκαν ιδιαίτερα ήταν οι νιόπαντροι, οι κουμπάροι, οι γονείς του γαμπρού και οι ανυπαντριές κοπέλες. Κατά τη διάρκεια των επευρημάτων οι καλεσμένοι απευθύνονταν στους χορευτές συχνά στο αρβανίτικα και τους προσφωνούσαν με τον τίτλο συγγένειας που προέκυπτε από το μυστήριο του γάμου: «νύφη»<sup>9</sup>, «γαμπρέ», «κουμάρα», «κουμπάρε», «παππού», «γιαγιά» (για τον πατέρα και τη μητέρα του γαμπρού).

Το πρόσωπο που χόρεψε πρώτο τον σύζυγο της μεγαλύτερης αδελφής του γαμπρού (σχήμα, αρ. 9), που δεν παραχώρησε, όπως ο κουμπάρος, το πρόνομό του να χόρεψε πριν από αυτόν ο γυναίκα του, κάπι του θα μπορούσε πέραν των άλλων να δικαιολογηθεί και από το ότι η συζύγος του και όχι αυτός είχε συγγένεια εις αιμάτος με το γαμπρό. Αυτός προτίμησε να ακολουθήσει το αρχαιότερο τυπικό διεκδικώντας τη θέση του, η οποία τόσο μέσα στην οικογένεια της συζύγου του όσο και στην τοπική κοινότητα δεν ήταν ιδιαίτερα ισχυρή. Ακολούθησε η γυναίκα του (η μεγαλύτερη αδελφή του γαμπρού) (σχήμα, αρ. 10) και στη συνέχεια η ανύπαντρη αδελφή της (σχήμα, αρ. 11), η οποία μετά τις γυμνασιακές της σπουδές ζούσε και εργάζοταν στην Αθήνα.

Το γεγονός ότι η ανύπαντρη αδελφή δεν προηγήθηκε της παντρεμένης, το ότι δηλαδή δεν προβλήθηκε όσο έπρεπε ως «μπροσκοπέλα», αν και ήταν σε ηλικία γάμου, μπορεί να αποδοθεί στη διεκδικητή στάση του συζύγου της αδελφής της σε συνδυασμό με την υπάρξη μιας φύλης της προ-

2. Ο γαμπρός χορεύει πρώτος στον κύκλο.  
Τον κρατά η νύφη και ακολουθούν οι κουμπάροι, η σύζυγος του και η αδελφή της με τον μικρό γιο της.  
Το γαμπρό πεπειραύνει τη μητέρα της νύφης, καθώς και ο πατέρας της και η αδελφή της, που μόλις διακρίνονται.



ερχομένης εκτός τοπικής κοινότητας, «έξνης». Το συγκεκριμένο πρόσωπο παρουσιάζεται να μην είναι διεκδικητικό ως προς τη «σειρά χρονών», κατά που αν συνέβαινε θα δημιουργούσε σύγκρουση στο εσωτερικό της διευρυμένης οικογένειας. Συγκεκριμένα, η φύλη της χρεψεί επειτά από αυτήν, στη θέση που ανήκει σε μια υποθετική αδελφή του γαμπρού (σχήμα, αρ. 12). Παραπομένει δηλαδή ότι ο «έξνης», με την έννοια του μη εντοπίου, του φιλοξενούμενου, αποτάκα μια ιδιαιτερά τιμητική θέση, η οποία επιβεβαιώνεται και προβάλλεται στο χορό (ενφόσον βέβαια ο ένος δεχτεί να χορεψει είτε επειδή έξρει τους ντόπιους χορούς είτε επειδή η ορχήστρα μπορεί να εκτελέσει ένα χορό της περιοχής από την οποία αυτός καταγέται).

Στην περιπτώση όμως που η νεότερη αδελφή του γαμπρού διεκδικούνει τη σειρά της ως «μπροσκοπέλα», γεγονός που θα απαιτούσε την παρέμβαση του πατέρα της (που όπως είδομε είχε το γενικό πρόσταγμα), ο σύλιγος της αδελφής της θα μετατοπίζεται τουλάχιστον δύο θέσεις προς τα πίσω (αφού θα έπρεπε να χορεψει μετα την «έξνην»). Αυτό όμως των τοπισθετέοι σε μειονεκτική τερη κοινωνική θέση ανάμεσον στους ντόπιους από αυτήν που διεκδικεί στην αρχή. Με τη σειρά όμως που ακολουθήθηκε τη σύγκρουση, η «παρεξήγηση» όπως λέγεται<sup>14</sup>, απορεύθηκε, γεγονός που αποτελεί ενα από τα μεγαλύτερα μελήματα, ιδιαιτέρα του πατέρα του γαμπρού. Μάλιστα στον στενό οικογενειακό κύκλο (μέχρι τ' αδελφικού του γαμπρού), η «σειρά χρονού» θεωρείται δεδομένη, μη αμφισθητήμενη και κατά συνέπεια μη παραβάσιμη, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το διεν ανακοινώνεται μεγαλόρωμα.

Αντίθετα, η σειρά του επόμενου πρωτοχορευτή ή σωτότερα η σειρά της επόμενης συγγενικής ομάδας (της οικογένειας του) ανακοινώθηκε από το μικρόφωνο. Επρόκειτο για τον μεγαλύτερο σε ηλικία εν (ώή αδελφό του πατέρα του γαμπρού, μεγαλύτερο και από τον ίδιο, ο οποί-

ο συναδεύτηκε από τις δύο κόρες του<sup>15</sup>. Η σειρά των πρωτοχορευτών καθορίστηκε σιωπηρά μεταξύ των μελών της οικογένειας του και χωρίς την παρέμβαση του τελετάρχη, όπως και σε όλες τις περιπτώσεις χορού οικογενειών. Ο ίδιος χόρεψε πρώτος από τις κόρες του (σχήμα, αρ. 13), όπως επιβάλλει το γεγονός ότι είναι πατέρας, αντρας και ο μεγαλύτερος σε ηλικία. Υστερά χόρεψε πρώτη η μικρότερη ανύπαντρη κόρη (σχήμα αρ. 14) ως «μπροσκοπέλα» και στη συνέχεια η πατρινέμην και σε μεγαλύτερη ηλικία κόρη (σχήμα αρ. 15). Είναι ενδιαφέρον ότι ο σύμβολος της τελευταίας δεν χορεψε, γεγονός που μπορεί να εξηγηθεί από τα παρακάτω. Ζωες, βέβαια, στη διπλανή κωμοπόλη, αλλά η καταγωγή του ήταν από την Κρήτη. Σε αντίθεση με το σύλιγο της αδελφής του γαμπρού (σχήμα, αρ. 9) δεν διεκδικούσε στον ίδιο με αυτούν βαθμό τη θέση του στην τοπική κοινότητα, αφού μη ζώντας εκεί ουσιαστικά δεν αποτελούσε μέλος της, ενώ από την άλλη πλευρά έχαιρε αρκετής εκτίμησης. Ένας άλλος ανασταλτικός παράγοντας ήταν η καταγωγή του. Όντας Κρητικός χόρεψε άλλους χορούς από αυτούς των ντόπιων, τους οποίους επιπλέον δεν μπορούσε να εκτελέσει η ορχήστρα που την αποτελούσαν ντόπιοι οργανοπαιχτές. Η παραίτηση του, λοιπόν, παρουσιάζεται απόλιτα δικαιολογημένη για τους ντόπιους για τον ίδιο τίποτα δεν διακυβεύεται εξαιτίας της.

Ο επόμενος πρωτοχορευτής της ίδιας ομάδας ήταν ένας πρώτος εξδελφός του πατέρα του γαμπρού που κλήθηκε στο χορό χαμηλόφωνα μετα την αναγγελία της σειράς του πρωτοχορού αδελφού του από το μικρόφωνο. Η επιλογή του αρχικά φαίνεται να αντιτίθεται στους ισχυρότερους, δεδομένου ότι προηγείται των αδελφών (αρρένων και θηλέων) του πατέρα του γαμπρού, αν όμως εξεταστεί προσεκτικά παρουσιάζεται απόλιτα δικαιολογημένη. Πρόκειται για τον μόνο πρώτο εξάδελφο του γαμπρού από την



3. Πρωτοχορευτής είναι ο πατέρας του γαμπρού που τον κρατά η νύφη. Ακολουθεί ο γαμπρός, ο αδελφός του και ένας πρώτος εξδελφός του (από την πλευρά του πατέρα του).

4. Η γιαγιά της νύφης χορεύει πρώτη με την εγγονή της. Διακρίνονται επίσης η μητέρα της νύφης και λίγο ο πατέρας της.



πλευρά του πατέρα του που άντας μόνος και από άλλο χωρί (έχει γλέντα επιπλέον των άλλων και τη θέση του ημι-εντοπίου) προσήγηκε.

Ακολούθησαν, όπως ήδη έχει ειπωθεί, οι αδελφοί και οι αδελφές του πατέρα του γαμπρού με τις οικογένειές τους, έπειτα τα πρώτα ξαδέρφια κ.ο.κ.

Σήμερα, η «σειρά χορού» τηρείται αλλά κάτω από μια άλλη οππική. Το γαμήλιο γλέντι οργανώνεται συνήθως από κοινού με τη συμμετοχή τόσο των συγγενών του γαμπρού όσο και των συγγενών της νύφης. Και στην περίπτωση όμως αυτή τηρείται η «σειρά χορού», πάντα με άξονα το βαθμό συγγένειας, αλλά με τη διαφορά ότι προηγούνται κάθε φορά οι συγγενείς του γαμπρού και ακολουθούν οι συγγενείς της νύφης, π.χ. γονείς του γαμπρού, γονείς της νύφης, ωστός του γαμπρού, θεοί της νύφης κ.λπ. (βλ. ενδεικτικά εικ. 1-6 από τη «σειρά χορού» σε «μεκτό» γαμήλιο γλέντι, που πραγματοποιήθηκε στις 27.9.93 με τη συμμετοχή των συγγενών του γαμπρού κατ' της νύφης).

Εντούτοις, η κατακλείδι, η «σειρά χορού» στο γαμήλιο γλέντι ορίζεται από ένα από αλλά εξαιρετικά αυστηρό «πρωτόκολλο». Το πρώτο κρίτηριο επιλογής της σειράς των ομάδων και των πρωτοχρευτών μέσα σε κάθε ομάδα είναι η συγγένεια με εμφανή προτίμηση προς την έτελουργική. Εδίκτορε, η επιλογή αυτή έχειται από το βαθμό συγγένειας που τα πρώστα έχουν με τους νιόπαντρους. Το γαμήλιο γλέντι στα δίδυμα αποτελεί ένα «χορό συγγένειας», υπό την έννοια ότι μπορεί κάποτε να κατανοθεί, σταν αντικείμενο ως αύλον με λεπτικών επικιανών με θέμα τη συγγένεια<sup>16</sup>. Άλλα κρίτηρια επιλογής για τη «σειρά χορού» είναι το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση και η πραξέλυση σε σχέση με την τοπική κοινότητα (ήπιος-ένος).

Η παραβίαση της «σειράς χορού» κατά το γαμήλιο γλέντι αποτελεί βαρύ παράπτωμα και

επιφέρει τεράστια προβλήματα καθώς ισοδυναμεί πρώτα απ' όλα με την αμφιβήτηση του συγγενικού δεσμού. Αυτό στην πράξη σημαίνει ρήγματα στον ιστό των συγγενικών δεσμών, στους οποίους κατά βάση σπρίζεται η τοπική κοινότητα. Οι δεσμοί αυτοί μεταφράζονται σε αλληλεγγύη και συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή και στη διαιωνιστή της. Επομένως, η μη διάρρηξη τους σημαίνει σε ατομικό επίπεδο την προσπάθεια της διατήρησης του πλέγματος εκείνου που επιτέρει την ατομική υποστήριξη παντός είδους. Ευρύτερα δε σημαίνει την προσπάθεια της κοινότητας να διατηρήσει τα συνεκτικά της εκείνα στοχεία, τα οποία στην πραγματικότητα της επιτρέπουν τη λειτουργία, τη διατήρηση και τη διαιωνιστή της<sup>17</sup>.

Στο άρθρο αυτό προσπάθησα να δειξω ότι ο χορός, πάρα το γενονός ότι αποτελεί μια «[σωματική] πολιτισμική μορφή παροδικού χαρακτήρα, έχει ένα δομημένο περιεχόμενο και συνιστά μια φανερή εκδήλωση των κοινωνικών σχέσεων»<sup>18</sup>. Η θέση αυτή σπρίχθηκε στη θεωρία του Blacking, ο οποίος υποστήριξε ότι η μουσική και ο χορός είναι κατά κύριο λόγο κοινωνικά γεγονότα και αποτελούν υποστήματα επικοινωνίας, καθώς συνιστούν μια συμβολική έκφραση των αξών και του τρόπου ζωής της κοινωνίας που τα παρήγαγε<sup>19</sup>.

#### Σημειώσεις

1. Τα διδύμα, ένα χωριό 1.200 περίπου κατοίκων, βρίσκεται στην Πελοποννήσο, στο νότιο τμήμα του Νομού Αργολίδας. Οι κατοίκοι του ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Τις τελετές δεκατετήρια αρκετοί εργάζονται στην οικοδομική και Εενδοχειακές επιχειρήσεις, που ανήκουν στην περιοχή λόγω της τοπικής ανάπτυξής της. Είναι ακόμα σε μεγάλο ποσοτό διγλωσσούς μικρού ελληνικού και αρβανίτικου. Η τοπική κοινότητα χαρακτηρίζεται από δύσμορφη ποικιλότητα σταθερότητα και από υψηλό ποσοτό ενδυναμωσίας. Η γαμήλια εγκατάσταση είναι ανδρο-πατροτοπική (Maria Velioti Georgopoulos, «Aspect dynamique de la



5. Η μητέρα της νύφης χορεύει πρώτη στον κύκλο με την κόρη της.

Στη συνέχεια οι κύκλου διακρίνονται ο γαμπρός, η αδέκιρη της νύφης και η κουμπάρα. Στο κέντρο του κύκλου η μικρή κόρη της κουμπάρας.

6. Ο αδέκιρης του γαμπρού χορεύει πρώτος. Τον κρατά η νύφη και έπειται ο γαμπρός. Σε δεύτερο πλάνο η μητέρα τους.

Grèce rurale. Changement économique, identité culturelle et liens de parenté à Didima, village du Péloponnèse», άρθρο, διδ. Διατρ. Ecole des Hautes Études en Sciences Sociales, Παρίσι 1996 και ειδικότερα σ. 67-85, 159-203, 433-448).

2. Τουλάχιστον ως τη δεκαετία του 1980 η νύφη, μετά τη γαμήλια τελετή στην εκκλησία, πήγαινε μαζί με το γαμπρό και το σού στη σπίτι του πατέρα του γαμπρού. Συνήθως, αυτό αποτελούσε και την πρώτη κατοικία του νιόντρου ζευγαρίου, μέχρι ότου αποκτήσει τη δική τη στέγη. Συχνά κοντά στον πατέρα σπίτι και με την οικογένεια Βούτη του πατέρα τους γαμπρού. Στο πατρικό σπίτι τελούνταν με τη συνδεσία μουσικών οργανών και το γαμήλιο γλέντι, στο οποίο συμμετείχαν οι κουμπάροι, οι συγγενείς του γαμπρού, οι φίλοι της οικογένειάς του και οι δικοί του φίλοι. Στο πατρικό σπίτι στην πρώτη γλεντούσαν οι συγγενείς και οι φίλοι της οικογένειάς της. Ο πατέρας του γαμπρού και ο πατέρας της νύφης ήταν οι αντιτοπικοί τελετάρες. Μετά τη δεκαετία του '80 επέρχονται σημαντικές αλλαγές. Το γαμήλιο γλέντι επεπλεύτεται από κονιάκ, ως την παρούσια των συγγενών τόσο του γαμπρού όσο και της νύφης, σε κάποιο κέντρο διαδεσμότη. Όποτε, ο προεβάρχοντα ρόλο τον έγιε ο πατέρας του γαμπρού, ο οποίος επωμίζεται σα όγκι όλα τα έρευνα, το μεγαλύτερο μέρος τους. Σταδιακά μειώνεται το γλέντι που τα συνδέουνται μουσικά όργανα, τα οποία αρεγούν, μεν είναι διαδικαστικά και αριθμητικά κοστιστικά ακριβά) και τη θέση των παρίνοντων οι καρδανές και οι μητρόπολες δίσκοι.

3. Στη διάρκεια του γαμηλίου γλέντηνού χρειάζονται άλλοι οι τοπικοί χοροί (π.χ. ταδικοί, καλαματιών, σύρτις και άλλοι) ακότεν από το «χειμαρρίτικο» που αρχιζόντας προς τα αριστερά ωρεύεται, δύναται και καθετεί συνέδεται με την αριστερή πλευρά, ώς καρδιά (για την ίδια αντίληψη αναφορικά με τη φορά του χορού, βλ. Ρένα Λουτζάκη, «Ο γάμος ως χρεωτικό δρώμενο. Η περιπτώση των προσφυγών της Ανατολικής Ριμανίας στη Μικρή Μοναστριά Μακεδονίας», Εθνογραφική 4-5 (1983-1985), σ. 163).

4. Οι όροι κουμπάρος, κουμπάρη και κουμπάρη δεν χαρακτηρίζουν μόνον αυτούς που στέφανταν τα ζευγάρια, αλλά επεντείνονται σε όλη την οικογένεια τόσο από τη μία όσα και από την άλλη συγγενεία τέλευτα.

5. Λέγονται «οικογένεια των αδελφών» (αρρένων και θηλυκών) του πατέρα του γαμπρού· εννοούντος μια συγγενεία ομάδα, η οποία στην πλήρη μορφή την αποτελείται από τον αδελφό ή την αδελφή του πατέρα του γαμπρού, την/τον γονιόν του/της και τα ανύπαντρα και ποντερήσαντα ποιλί τους με τους/τις συγγενείς τους.

6. Βλ. επίσης Jane Cowan, *H. πολιτική του σύμμαχος. Χόρος και κοινωνία στη βόρεια Ελλάδα*, Αλεξανδρούπολη 1998, σ. 5.

7. Maria Velioti-Georgopoulos, «Le parraînage, l'adoption et la fraternisation dans un village arvanite du Péloponnèse», *Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens* 13 (1987), σ. 70-74 και ίδια, «Aspects dynamiques ...», σ. 433-448 και 496-500.

8. Maria Velioti-Georgopoulos, «Le parraînage, l'adoption et la fraternisation...», σ. 70-74 και ίδια, «Les aspects dynamiques ...», σ. 496-500.

9. Στα αρβανίτικα «πινε». Οι υπόλοιποι όροι προσφώνησης είναι οι ίδιοι στα ελληνικά και στα αρβανίτικα.

10. Μια περίπτωση από έναν άλλο χώρο που τελέστηκε αρκετά χρόνια αργότερα από αυτούς που περιγράφονται (καλοκαρι 1994) είναι ενδεικτική και επελήγησε την θέση του νούντρου νονάς. Στην αυτόν το γάμο η νύφη καταγόταν από την Αλβανία και την πατέρα του γαμηλίου παραπέμπεται στην Αλβανία του χωριού. Στη διάρκεια του γαμηλίου αποκλύνεται, στο οπαίνεται και συγγενείς της νύφης και το οποίο επίσης συνδέεται από μουσικά όργανα, η νύφη της νύφης χορεύει μάζεως μετά τους κουμπάρους και πριν από τους γονείς του γαμπρού.

11. Ο νούντρος γνά τις λόγους αυτών ως χρεωτάται πνευματικά πατέρων και το «βαρύτητά» του πνευματικού πολιτικού. Δεδομένου ότι γενικά, η νυμένη (τελετουργικό συγγένεα) ιδιονυμεί ή μάλλον προστέλλεται της φυσικής τα «βαρύτητα» έχουν στο χρόνο τη θέση των φυσικών παιδιών και μάλιστα προσγεύονται αυτούς, όπως οι κουμπάροι προσγεύονται των γονών του γαμπρού.

Και στο γαμηλίο χώρα τα «βαρύτητα» αγγύνεται και με τους αρβανίτικους όρους «μήση» (αρρ.) και «μήσα» (θηλ.). Για την προέλευση των δρυνών αυτών που παραπέμπονται στην πατέρα της γλύκασα και την απουσία των αντιτοπικών αρβανίτικων, βλ. Maria Velioti-Georgopoulos, «L'aspects dynamiques ...», σ. 489.

12. Στην προκειμένη περίπτωση ο προσφύρης ήταν το μοναδικό αγόρι της οικογένειάς του, όποτε όλα τα παραπάντα συγκεντρώνονταν στο πρόσωπό του.

13. Βλ. επίσης Γιάννα Μ. Παιδούση-Παπαντωνίου, Τα αρβανίτικα τραγουδιά της Ερμούδας, Πελοποννησιακό Ανθογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1999, σ. 110.

14. Η «παρεξήγηση» μπορεί να συμβεί σε οποιαδήποτε περίπτωση και συνιστάται ότι σα κίνηση ή ένα λόγο προσβλητικό ήθελμένα η αθέλητη, που δύναται εκμάλβεται από τον αδελφότη πάντα ως ήθελμένα προσβλητικό. Η αποφυγή της «παρεξήγησης» και η επανασύνθεση των στόμων λίστερα από αυτήν απαγούν λεπτούς και επιδέξιους χειρισμούς, ιδιαίτερα στο χώρο της «παρεξήγηση-

πάριν» μεγαλύτερες διαστάσεις, καθώς λαμβάνει χώρα υπό τα ομώνατα όλων. Πρόκειται για ένα συγκρινόμενο στην υεοελλήνη κοινωνία με αποκριβώματα την υπόσθια Κομπτή.

15. Στον κυριακή χορό παραπέμπεται ένας σταύρος πυρίνας (γαμπρός-νύφη) επικορύφωμένος από τους γονείς του γαμπρού και τους κουμπάρους. Τα πρώτα αυτό μπορούν να εναλλάσσονται μεταξύ τους γκαταλέπτοντας τον κύκλο για λίγη ώρα για να έρχονται πάντα οι κουμπάροι της πρώτης παρέμβασης, κατα την οποία πρέπει να παραμείνει στον κύκλο σε όλη τη διάρκεια του γλεντίνο. «πινάκτας» κατ' αυτὸν τὸν τρόπο τοις καλεσμένοντας του. Στον σταύρο αυτό πυρίνη παρατίθενται κάθε φορά οι οικογένειες που καλύπτονται από την πρώτη συγγένεια. Η παρέμβαση έντονο «ζένον» (διό ότι στην έννοια της μη συγγένειας) ισοδύναμη με προσβλήση και αποτέλεσμα αντικείμενο διατηρητικού.

16. Ο όρος «χορός συγγένειας» και ο ορισμός του χρηματοποιείται από την Grau στην άρθρη για τη μελέτη των χωρών της Αργοστολίας, Τις παρούσιες της παράδοσης, στην οποία παρατίθενται τα περισσότερα από τα παραδοσιακά της θέματα στην έννοια τους. Βλ. André Grau, *Dance as part of the infrastructure of social life. The World of Music: Journal of the International Institute for Traditional Music* 2/37 (1995) και ειδικότερα σ. 43 και 49.

17. Από τα παραπάνω γίνεται κατανούντο γιατί γίνεται η «ειδρά χορού» διότι σφράζεται μερικότερη σημασία από υπόλοιπης περιοδιών, αφού όλες πλέον της ζήντους. Βλ. André Grau, *Dance as part of the infrastructure of social life. The World of Music: Journal of the International Institute for Traditional Music* 2/37 (1995) και ειδικότερα σ. 43 και 49.

18. Από τα παραπάνω γίνεται κατανούντο γιατί γίνεται η «ειδρά χορού» διότι σφράζεται μερικότερη σημασία από υπόλοιπης περιοδιών, αφού όλες πλέον της ζήντους. Βλ. André Grau, *Dance as part of the infrastructure of social life. The World of Music: Journal of the International Institute for Traditional Music* 2/37 (1995) και ειδικότερα σ. 43 και 49.

19. Αναφέρεται από την Grau, άρθ., σ. 43 και 44.

## Dance and Kindred or the "Turn in Dance" During the Wedding Feast

Maria Velioti-Georgopoulou

In Didyma, a village of about 1200 souls in south of Argolidia, most of the inhabitants are kindred, because of the high percentage of endogamy and ritual parenthood with non-relatives. During the wedding feast, in which round dances are performed, the so-called "turn in dance" is observed, a term which means: a. in what turn each group of relatives will dance and b. in what turn the guests-members of the groups of relatives will participate as first dancers in each dance performed by such a group.

The "turn in dance" in the wedding fiesta is dictated by an informal but extremely strict "protocol". Kindred is the first and major criterion in determining the turn of dancing of the groups and also that of the first dancers within the groups. However, an apparent preference for direct participants in the matrimony ritual over all the rest is made. More specifically, the choice depends on the degree of relationship the groups and individuals have with the newly married; the closer relations take always precedence. Additional criteria are: a. sex as regards the family status. Thus, according to an older rule the husbands have a lead over wives – recently this situation seems to have been reversed –, while the single females dance before the married males and their sisters, in order to become obvious that the single maidens are available for marriage; b. age – the older have the lead over the younger, and c. origin, in relation to the local community – the "foreigners" follow the person who has invited them in the "turn in dance".

The violation of the "turn in dance" during the wedding celebration is a very serious offence and leads to quarrel and fight, since it is equivalent to discredit upon the relation bonds on which the local community is primarily based. These bonds are materialized in solidarity and contribute to the social coherence. Therefore, their undisputed validity leads to the community's effort to preserve all the elements, which contribute to its function, well-being and perpetuation.